

Partot érni, szívjátékon

Borsodi L. László: *Maszk és szerepjáték*

Pesti Kalligram, 2017

„A vers mint a nyelv egyik megjelenési formája lényege szerint párbeszedszerű, ezért palackposta lehet, amit abban a reményben bocsátanak vízre, hogy valahol és valamikor partot ér, szívjátékon talán.”

Ezekkel a Paul Celan-szavakkal indít Borsodi L. László legújabb monográfiája, a *Maszk és szerepjáték*, amelyet Baka István költészetéről írt. Találó szavak. Előfeltételezi mindazt, ami ebben a műben kulcsfontosságú: az élményt, ami Borsodit a költőhöz és annak alkotásaihoz köti, a befogadást, ami kivételesen aktuális kérdést vet fel a kanonizálhatóság tekintetében, illetve a párbeszédet, ami elengedhetetlen szempont abban az eljárásban, amit Borsodi választott Baka István *Tájkép fohással* című, posztumusz megjelent kötetének vizsgálatához.

Amikor a kezembe fogtam ezt a monográfiát, ez után az idézet után szinte szükségszerűen ötlött fel bennem mint emocionálisabb lelkületű olvasóban a szokásos kérdés: Mi az élmény? Mi készítet arra egy irodalomtudóst, hogy ne csak egy tanulmányt, hanem egy időben is szűkebb keresztmetszetű monográfiát szenteljen egy költőnek?

Szívet melengető volt ezzel az élménnyel (pontosabban élményekkel) már az első oldalon találkozni. Ezek „a képszerűség, a megrendítő Isten metafora, a világ tragikuma, a versnyelv lét- és szubjektumértelmező hatalma”, amelyek a Baka-költészet alapformái, és amelyek nyomán Borsodi saját, tartós megszólítotttságáról számol be. Mit lát tehát Borsodi L. László Baka István költészetében?

Az eddig megjelent szakirodalom ellentétében (amely, és erre külön felhívja a figyel-

met, kanonizációs nehézségekkel küzdött) egy lezárt életművet, amelyet a költő tudatos gesztusa hozott létre: az 1996-ban megjelent *Tájkép fohással* című kötetét Baka halála előtt alkotói pályája lezárásaként hozta létre. Verseinek összegyűjtésével és egy kötetbe rendezésével életművét organikus egésznek láttatta, értelmezőit műveinek újraolvasására készítette, önnön magának pedig kánonjogot adott/kért.

Borsodi interpretációs újítása, hogy ebből a nézőpontból, az egészlegesség szempontjából tekint az életműre, és organikus egésznek láttatva azt maga is olyan nézőpontot kínál, amely a teljes életművet olvashatóvá teszi, és felfedezi (még inkább „felfedeztet”) azt a líraalkotó elvet, amelyre Baka István maga is hivatkozott, és Borsodi szerint Baka teljes költői univerzumának keretét ad.

A rendszer lényege Borsodi (és Baka) későmodern nyelvszemléletében keresendő. Ebben a kontextusban a nyelvnek (mint hagyománynak) rendelődik alá minden lírai eljárás. Az én bizonytalan, Baka költészetében sokszor el is vész. A váteszköltői szerepben már nem hisz, bár ezt is felölti, főleg korai műveinek Vörösmarty- vagy Ady-szerepeiben, de ugyanahhoz a csalódott nemzethalál-vízióhoz jut el például a *Vörösmarty-töredékek*ben, mint maga Vörösmarty. Mivel a hagyományos költőszerep felvételére (vállalására) ennek nyomán nem lát esélyt, más szerepekbe kényyszerül, új poétikai horizontokat keresve a megszólalásra. Ezzel különféle hagyományokat hoz játékba, például a romantikáét vagy a Bibliáét, ezek közt dialógust teremtve. A hagyományok közti interkulturális átjárás pedig a későmodern hagyomány-

fogalom tükrében nyelvi természetű, *intertextuális*, így jön létre a szerep. Minden egyes megszólalás egy szerep, mégpedig a szerepjátszás fikatív idejében, az „én” pedig csak a szerepben létezik.

Röviden: Baka minden írói megnyilvánulása elsősorban nyelvi természetű, szerepeket ölt fel, megszólalói sosem azonosak a lírai énnel. Ebből származik műveinek ironikussága: óriási distanciát teremt az én hiánya, hogy a hagyomány pusztán felidézés, szerepjáték. (Baka költészete ráadásul rendkívül önreflexív is, a szerepjátszásra, a szerep kizárólag nyelvbeli létezésére rendszeresen fölhívja a figyelmet.)

A másik pont, ami Borsodi szerint megerősíti mind az életmű organikus olvasatának, mind a későmodern nyelvszemlélet szerinti elemzésének a szükségességét, az a Baka-művek alapvető metaforikussága, illetve ciklusokba rendezettsége. Versei rendkívül képszerűek (a metaforákba itt egyaránt beleértendő a hasonlatok, szimbólumok, allegóriák, megszemélyesítések stb.), nem pusztán a költemények díszítése céljából, hanem magának a nyelvi világnak a reprezentálására. A metafora mint nyelvi regiszter (pontosabban ezek párbeszéde) adja meg azt a kontextust, amiben a szerep létrejön, ezáltal maga a szerep is metaforikus. A legtöbb mű egyenesen egy alapmetafora, egy nyelvi világ kibontására épül. A metaforák egymásra utalása adja a Baka-művek autotextualitását.

A témák (alapmetaforák) ciklusokba rendezése szintén ezt a dialógust erősíti, lehetővé téve szövegrészek egymással való párbeszédét, ciklusokon belül és ciklusok között is, illetve megvalósítva az életmű egységes olvashatóságát.

Nos hát, merre is formálta a véleményemet Borsodi L. László nézőpontja Baka munkásságáról? Kétségkívül megnehezítette a dolgom, hogy a könyv számos oldalán azzal a ténnyel kellett szembesülnöm: Baka István is nem egy interjúban hangsúlyozta, hogy ezen nyelvfelfogás szerint alkotta meg köteteit. (Azaz óva int attól, hogy költeményeinek olvasója a lírai

ént keresse, még inkább attól, hogy ezen lírai én és a saját élete közt valamilyen kapcsolatot tételjezen fel.) Ettől a pillanattól kezdve Borsodi monográfiája védelmet élvez.

A *Maszk és szerepjáték* logikus, ésszerű mű. Borsodi állítását Baka István költészetének későmodern olvasatáról teljes egészében megvédte. Érvei, amelyek egy bonyolult rendszer támpillérei, saját rendszerén belül megingathatatlanok. Alaposságát bizonyítja, hogy a kötet minden ciklusát (azaz ténylegesen a teljes Baka-életművet) elemzi koncepciója alapján, bizonyítva, hogy értelmezése valóban felöleli a teljes költészetet. Helyenként ugyan enyhén redundanciába hajlik a tézisért igazoló érvrendszere, inkább juttatta eszembe az önvédelem gesztusát, mintsem az állítások igazolását.

A mű mint monográfia szintén helytáll. Tankönyvszerű használatát az előbb említett redundancia és az elemzés ritka rendezettsége lehetővé teszi, ugyanakkor a szerző helyenként bonyolult mondatfűzése ennek ellenébe hatnak.

Az egyetlen pont, ahol megszakadt a szöveg koherenciája, a mű elején volt, amikor Borsodi először említette, hogy „organikus olvasatot” kíván adni. Az volt az előfeltevésem (és számos újravetést követve úgy vélem, nem is alaptalanul), hogy ez organikus olvasatot jelent a szövegek korszakok szerinti olvashatósága között, hiszen Borsodi L. László szerint is a fő kanonizációs nehézséget a *Tájkép főhással* című kötet megjelenése előtt éppen az jelentette, hogy Baka életműve egyszerre hagyományos és modern a költő társadalmi felelősségvállalásának szempontjából. Végül is az organikus olvasatról kiderült, hogy ez a teljes életmű egy nézőpont szerinti, a későmodern nyelvelmélet szempontjából történő interpretációját jelenti, és a hagyományos költészetfelfogás ennek rendelődik alá. Az előfeltevésemet jogosnak gondolva az alapélmény megbomlását éreztem, ami némi csalódottságot okozott.

Visszatérve az alapélményekhez, mivel Borsodi maga is ezzel indította könyvét, és ezt meg is erősítette a Paul Celan-idézettel, menthetetlenül ezen élmények kerültek az én olvasatom középpontjába is. Mint az irodalom nem teoretikus értelmezőinek iskoláján edződött, nyilván menthetetlenül lejátszódott a fejemben a versek más-fajta értelmezhetőségének a lehetősége is, igyekezve szem előtt tartani azt is, hogy az elemzés nem akar más lenni, ami: egy későmodern nyelvszemlélet szerinti vizsgálat.

Arról, hogy mennyire képszerű a Baka-költészet, az olvasó, hogy úgy mondjam, pontos képet kap. Borsodi hihetetlen alaposággal elemzi a versek metaforaszerkezeteit. Az intertextualitás jegyében tematikusan végighalad a ciklusokon, lineárisan levezetve, hogy az egyes költemények, költeményegységek hol folytatnak egymással vagy azon költő valamely versével párbeszédet, akinek a szerepébe aktuálisan belebújta a költő. A legapróbb mikroszinttől, az egyes érzések képekhez kötésétől halad a nagyobb képességek, a konkrét alapmetaforák felé. Tulajdonképpen ez a lineáris levezetés adja az egész elemzés ritmusát, amely maga is nagyon képszerűre sikerült. Így hívja fel a figyelmet például arra, hogyan idézi fel a *Háborús téli éjszaka* I-es tételében (*Vadászat*) a „Kinek kell már az énekem?”-sora Arany János *Letésem a lantot* című versét, annak lemondó gesztusát, tágabban magának a váteszköltői szerepnek a tragédiáját, amellyel a Baka-költészet szembenéz. Vagy hogyan ülteti át Ady *A magyar ugaron* című versének „dudva, muhar” képzetét konkrét politikai képbe („Virágzó fák – egyenkokárdás / besúgók – álltak sorfalat.”), tágabban a magyar történelmi veszteségek kontextusába.

A megrendítő Isten metafora mint az egyik fő Baka-kép olvasatában Borsodihoz képest más úton jártam. Szerinte a Baka-féle istenkép, ezt nem győzi hangsúlyozni, nem egyenértékű a keresztény teológiából ismert abszolút jószágos Istennel. Ez

az Isten sokkal inkább egy név, egy üres létező, aki ezen tulajdonságából kifolyólag alkalmas bármely más szerep felvételére, például hogy Sátánná váljon, amely azonosítás a versekben sokszor meg is történik („felismerem vadkanpofádat”, „patanyomában összegyűlt esővíz a tenger”, „félhold-szarvat hord az Isten”). „A Sátán és Isten szavak átértékelődnek: a *Semminek* alárendeltek, akárcsak az emberek [...] Isten és Sátán így a halál fenyegetettségében élő ember sorsának, a lét irracionálisának a kifejezői, jelezve egyben, hogy a hagyományos jelölők kiüresedtek...” A nyelvszemlélet szerepkonceptiójának tükrében a Baka-féle istenszerep nem neutrális szerep, nem olyan, amely bármely tulajdonsággal bármikor feltölthető. Véleményem szerint a distancia és az ebből származó tragikum nem pusztán abból származik, hogy egy üres létezőt feltöltök sokszor sátáni tulajdonságokkal, amely ürességet Borsodi hangsúlyozza, hanem éppen abból származik a tragikum/tragikus távolság, hogy az Isten a jóság minden konnotációját magában hordozza, és mégis „pokolian” közönyös, az abszolút pozitív tulajdonságokból a Baka-költészetben abszolút negatívba csap át. Az „istenes versek” olvasatában a nyelvszemlélettől függetlenül is minden körülmények közt benne van ez az élmény, nem elég az üres jelölőtől haladni a negatív értéktartományok felé, ahogy azt Borsodi teszi.

A világ tragikuma ugyanakkor épp hogy megmagyarázható az előbb említett szerepkiüresedéssel, szerepnehézségekkel. Nemcsak az Isten metafora, hanem a Baka-költészet nagy szerepmetaforái mind ebben a konklúzióban végződnek. A magyar történelem és a világ szerzetesgeiről, illetve az egyéni emberi szerepről szólnak, amely elszenvedi a hiányt, és többek közt az előző Isten példa nyomán közönyössé válik. Borsodi ezen témák levezetését a metaforák kibontásával és a képek egymás közti kapcsolatára való rávilágítással elvégzi, újbóli egymás mellé helye-

zésükkel tulajdonképp kauzális kapcsolatot teremtve köztük ábrázolja a szerepek sokaságát és azt, hogy ezekből egy sem válik énné. Ez tragikus, akárcsak a „főszerep”, a váteszköltő szerepfelvételének a hiánya.

A versnyelv lét- és szubjektumértelmező hatalma ugyanezen logikával magyarázható. Azon a ponton, ahol a nyelvet elkezdem a képiséggel azonosítani, és mindenek fölé helyezem, úgy létjogosultságot adok arra is, hogy az önmagukra irányuló metaforákat, amelyek azonosító és azonosított párjai egymásra mutatók által magyarázzák egymást a későmodern rendszerben, önmagára irányuló nyelvnek tekintsem, így a rendszer megérteti saját magát.

Mi tehát a konklúzió? A *Maszk és szerepjáték* adekvát olvasatot kínál, lehetséges és újszerű értelmezést Baka István poétikájához. Alapos, koherens, rendszerszerű mű. Amit benne Borsodi állított, azt meg is védte. Nem értek egyet minden ponton azzal, hogy szigorúan *ebben az egy* keretrendszerben értelmezzük Baka István életművét, hiszen éppen a későmodern által hangsúlyozott befogadói szabadságot zárnánk ki általa. Például a korszakolás és a ciklusok szerinti részekre bontás, avagy a képek jelentés szerinti vizsgálata l. istenképek csak olyan mértékű igazságokat tárhatnak fel a Baka-életműről, mint amilyeneket Borsodi ismertetett. De ettől függetlenül is a Baka-költészet jelen értelmezése egy jól átgondolt, szilárd rendszer.

Král Angelika

Mazalin Natália: Cím nélkül (vegyes technika, vásznon, 50×40 cm, 2018)

KRÁL ANGELIKA (1996) a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója.